

УДК 336.5.02:332.155:334.72

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В МЕХАНІЗМАХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Желєзняк А.М.

Львівський національний аграрний університет

Представлено основні результати дослідження формування системи управління витратами як складової механізму підвищення ефективності. Охарактеризовано основні напрями скорочення витрат підприємств, спрямованих на підвищення економічної ефективності. Представлено зміст витрат в сільському господарстві. Розкрито особливості управління витратами в умовах кризового стану економіки. Наведено основні чинники, що впливають на систему управління витратами аграрного підприємства.

Ключові слова: економічна ефективність, аграрні підприємства, динаміка, управління витратами, система.

Постановка проблеми. Економічна і фінансова криза національної економіки України останніми роками проявила реальні загрози для розвитку українського бізнесу, посиливши увагу науковців до суспільно-економічних процесів в державі. Несприятливі умови для розвитку бізнесу в 2014-2015 рр. призвели до пошуку нових форм управління підприємствами, розбудови механізму адаптації систем управління параметричним характеристикам та викликам зовнішнього середовища. Ці процеси відчутні і в сільському господарстві, оскільки аграрні підприємства продемонстрували гнучкість до трансформації зовнішніх ринків збуту, першими почали впроваджувати технічні стандарти згідно європейських вимог якості та безпеки харчових продуктів, постійно перебувають в процесі пошуку високоефективних форм господарювання. Перебуваючи під постійним тиском загальноекономічної ситуації, соціальних напруг, законодавчих змін тощо, аграрні підприємства та об'єднання змушені приділяти чималу увагу управлінню витратами, що дасть змогу впливати на кількісні, якісні та структурні показники розвитку виробництва і залишатися конкурентоспроможними на вітчизняному ринку продуктів харчування в умовах низької купівельної спроможності українського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної ефективності та механізму управління витратами широко і всебічно досліджуються багатьма зарубіжними і вітчизняними вченими. Здійснюється пошук нових механізмів управління аграрними підприємствами, орієнтованими на підвищення їх економічної ефективності. Так, Юшкевич О. приділяє належну увагу в дослідженнях приділяє класифікації факторів впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств за процесами відтворення, враховуючи класичний цикл коливання економіки [1]. Не можна обійти увагою дослідження Пасхавера Б.Й. [2], який дослідив відносну стійкість агропродовольчого комплексу до негативних тенденцій кризових періодів в Україні та підкреслив значення використання антикризових можливостей агропродовольчого комплексу для післякризового відновлення. Залізко В.Д. аналізує проблеми неефективного управління сільським господарством та нераціонального використання виробничих ресурсів, які безпосередньо впливають на забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку

сільських територій [3]. Науковцем запропоновано методіку оцінки ефективності виробництва, що уможливило виявити фактори, які сприяють або перешкоджають ефективності використання ресурсів, і надалі розробити заходи щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських виробників із позицій зміцнення економічної захищеності країни.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з існуючим станом української економіки, у тому числі спричиненими появою нових загроз як економічній безпеці України, так і представникам бізнесу, видається актуальним і необхідним переглянути вихідні позиції і уточнити методологічні підходи формування системи управління витратами в механізмах підвищення економічної ефективності аграрних підприємств.

Мета статті. Завданням статті є висвітлення результатів досліджень основних проблем формування системи управління витратами, яка б забезпечувала сталу економічну ефективність діяльності аграрних підприємств в умовах сучасного стану української економіки з урахуванням суспільно-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до аналізу формування системи управління витратами в сільському господарстві, зупинимось на важливих методологічних аспектах цієї проблеми, а саме, що ж розуміють механізмом підвищення ефективності аграрних підприємств, складність застосування якого лежить в площині оцінки результатів виробництва і витрат.

Цю особливість підміни понять в застосуванні економічної категорії «ефективність» в своїх дослідженнях підкреслюють Череп А.В. та Стрілець Є.М., які стверджують, що теорія ефективності чітко розмежує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали [4]. Співвідношення результатів та витрат підприємства також можна визначають також категорії «продуктивність» та «результативність», тому на нашу думку під механізмом підвищення ефективності аграрних підприємств слід розуміти систему заходів, спрямованих на досягнення економічного ефекту у вигляді чистого прибутку, що дасть змогу забезпечити сталий економічний розвиток підприємства. Застосування таких показників як економія окремих видів ресурсів та зниження собівартості

продукції не може бути кінцевим результатом та критерієм ефективності в сільському господарстві, на відміну від прибутковості.

Досліджуючи проблеми ефективності, вчені-науковці розглядають її у взаємодії з «результативністю», зокрема в своїх дослідженнях Літвінова В.О. визначає роль ефективності та визначає дві її форми – «результативність» та «економічність», акцентуючи увагу в першому випадку оцінці ступеня досягнення результату, в другому – мінімізацію використовуваних ресурсів підприємства [5].

Важко не погодитись з необхідністю раціонального використання ресурсів в сільському господарстві з урахуванням їх обсягу, структури, рівня та якості, потужності тощо. Прикладом цього є поступова трансформація виробничої діяльності великих інтегрованих об'єднань в аграрній сфері – агрохолдингів. Поява ефективних великотоварних організаційних структур в сільському господарстві України, починаючи з 2008 року, супроводжувалася такими процесами:

1. Створенням вертикально-інтегрованої структури з повним циклом виробництва.

2. Вибір стратегічного напрямку на збільшення ефективності виробництва і об'ємів бізнесу, у тому числі і за рахунок збільшення площі сільськогосподарських угідь.

3. Тенденцією до постійного зростання та скорочення частки збиткових підприємств.

З урахуванням викладеного досвіду діяльності агрохолдингів як успішних представників аграрного бізнесу, заслуговує на увагу підхід вибору найбільш ефективного напрямку розвитку підприємства, що визначається відповідним співвідношенням результату і затрат як грошового феномена, орієнтованого на прибуток, частовий проміжок отримання якого може бути короткочасним. Ця модель ефективності, що базується на пошуку правильного вектору, який дозволяє визначити напрям розвитку аграрного виробництва, може бути найбільш вірною в умовах невизначеності, на що в своїх дослідженнях акцентував увагу Тікін В.С., стверджуючи, що «...виробництво ефективне, якщо рухається в правильному, вірному напрямку» [6].

В свої дослідженнях Літвінова В.О. пропонує під ефективністю розуміти здатність системи (процесу) функціонувати на умовах забезпечення мінімально можливих витрат або максимально можливого результату в досліджуваному часовому періоді, виділяючи дві її форми – статистичну та динамічну (порівняльну) [5, с. 44-45]. Такий підхід вважаємо раціональним, оскільки вибір правильного напрямку господарської діяльності, в основу якого закладена ефективність та зіставлення з іншими системами (процесами) або самою із собою в динаміці дозволило сформувати ефективний механізм управління підприємством, орієнтований на прибуток. Разом з тим, в сільському господарстві ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від агробіокліматичного потенціалу, під яким Македонський А. та Петренко О. розуміють комплекс діючих чинників та умов, які суттєво впливають на ефективність використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств

[7, с. 45]. Науковці в своїх дослідженнях підкреслюють особливість ефективності в аграрній сфері, яка доволі часто з економічної площини перетікає в технологічну, що обумовлено станом використання земельних ресурсів, необхідністю фізичного відтворення ґрунтів, відмінностями природно-кліматичних умов та змінами в кліматі на глобальному рівні, зазначаючи, що «...агробіокліматичний потенціал є комплексом природно-кліматичних умов і умов, які перебувають у певному співвідношенні, що можуть забезпечити оптимальні умови для життєдіяльності рослин, що в цілому формують урожай».

Питання оптимізації діяльності та розмірів аграрних формувань та їх підрозділів з урахуванням спеціалізації і особливостей природно-кліматичних зон останнім часом набуває все більш актуального значення. Підтвердження цьому знаходимо в дослідженнях Демяненко С., який, спираючись на теорію професора О. Чайнова, стверджував, що «...будь-яке підприємство має будуватися в певній закономірності стосовно своєї ресурсної бази» [8]. На думку науковця розміри підприємства повинні відповідати виробничому ресурсу, який перебуває в мінімумі відносно інших видів основних виробничих ресурсів. При цьому розміри використання решти ресурсів мають бути у певному співвідношенні до ресурсу, що перебуває в мінімумі, відображаючи існуючі закономірності й пропорції, властиві кожній системі господарювання.

Оскільки земля є основним ресурсом в сільськогосподарському виробництві, на перший погляд значна частина витрат, пов'язаних з веденням сільськогосподарської діяльності, мала б припадати на оренду сільськогосподарських угідь. Водночас проведені розрахунки на прикладі Львівської області свідчать про ефективне використання сільськогосподарських угідь усіма категоріями господарств, які переважно перебувають в оренді (табл. 1).

Проте порівняльний аналіз виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунок на 1 грн грошової оцінки ріллі свідчить про погіршення ефективності використання землі у 2014 році. З 1 квітня 2014 року орендна плата за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності мала становити не менше 3% від їх нормативної грошової оцінки [9]. За даними Держгеокадастру з січня 2016 року сільськогосподарські підприємства, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, отримали пропозицію збільшення розміру орендної плати до 8%, а іноді і до 9,5% від нормативної грошової оцінки земельної ділянки. Якщо в Львівській області станом на 1 січня 2016 року грошова оцінка сільськогосподарських угідь становила в середньому 13347,71 грн, це означатиме зростання витрат на орендну плату за землю сільськогосподарського призначення до 1268 грн за один гектар, що не мало б суттєвого впливу на підвищення собівартості продукції за умови застосування інтенсивних технологій в рослинництві.

Дещо інша ситуація з зростанням матеріальних затрат та витрат на оплату праці, які формують основну питому вагу затрат на один гек-

тар посіву і на одну голову тварин, що впливає на рівень собівартості одиниці продукції в сільському господарстві.

Суттєве дорожчання мінеральних добрив (табл. 2) негативним чином позначилося в першу чергу на тих невеликих сільськогосподарських підприємствах, які реалізують продукції на внутрішньому ринку.

Підвищення ефективності аграрних підприємств окрім ефективного використання земельних ресурсів повинне передбачати оптимізацію витрат на матеріально-технічне забезпечення (утримання будівель і споруд, парку тракторів і автомобілів, причепів та обладнання, ремонтних майстерень), управління трудовими ресурсами, провадження технологій тощо. Узагальнивши наукові дослідження з обраної проблематики можна виділити наступні етапи управління витратами як складової механізму підвищення ефективності аграрних підприємств:

1. Врахування усіх складових елементів витрат та очікуваних результатів.

2. Співставлення очікуваних витрат підприємства з можливими результатами.

3. Зведення різнотермінових витрат і результатів до одного моменту часу та співставлення з базовою моделлю.

4. Пошук оптимальної стратегічної бізнес-моделі в сільському господарстві, орієнтованої на прибуток з врахуванням організаційної структури підприємств.

Висновки і пропозиції. Сукупні витрати підприємства впливають на економічну стійкість організації аграрного підприємства, а значний обсяг економічних втрат під час кризових явищ в економіці призводить до зростання ризиків і загроз ефективності виробничої діяльності, знижуючи запас фінансової міцності підприємства та його рентабельності. Застосування моделей локального лідерства, планування прибутку шляхом завантаженості виробничих потужностей в умовах циклічності попиту і пропозиції на ринку аграрної продукції дасть змогу не лише збільшити економічну ефективність господарської діяльності аграрних підприємств, а й обрати найбільш ефективний напрям розвитку підприємства, що забезпечуватиме довгостроковий позитивний ефект в умовах кризового стану економіки.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ефективності використання ріллі усіма категоріями господарств Львівської області у 2011 та 2014 рр.

Район	Грошова оцінка ріллі, грн. за га		Посівна площа с-г культур, га		Виробництво валової продукції сільського господарства, тис. грн		Виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 грн грошової оцінки ріллі, грн	
	2011	2014	2011	2014	2011	2014	2011	2014
Бродівський	13539,2	23774,8	28267	30447	452567	467657	1,18	0,65
Буський	14534,4	25522,4	24776	28985	408513	430655	1,13	0,58
Городоцький	8003,2	14053,6	24935	25395	364785	391224	1,83	1,10
Дрогобицький	4032	7080,2	29925	38251	369224	406697	3,06	1,50
Жидачівський	10844,8	19043,5	42687	43152	401920	489832	0,87	0,60
Жовківський	9740,8	17104,9	30005	33388	500781	557238	1,71	0,98
Золочівський	14777,6	25949,5	27 653	31472	439971	489501	1,08	0,60
Кам'янка-Бузький	11683,2	20515,7	42826	48292	309559	363071	0,62	0,37
Миколаївський	7283,2	12789,3	16050	17946	635639	710166	5,44	3,09
Мостиський	9212,8	16177,7	18814	24853	302357	357269	1,74	0,89
Перемишлянський	7353,6	12912,9	30411	37041	314465	361961	1,41	0,76
Пустомитівський	13129,6	23055,6	35656	40963	618995	669096	1,32	0,71
Радехівський	12032	21128,2	22941	30197	398975	465146	1,45	0,73
Самбірський	12249,6	21510,3	10128	10055	410613	521150	3,31	2,41
Сколівський	2134,4	3748,0	56403	61668	139379	138826	1,16	0,60
Сокальський	14163,2	24870,6	20617	21465	704997	815138	2,41	1,53
Старосамбірський	3660,8	6428,4	20798	22936	319765	322382	4,20	2,19
Стрийський	5910,4	10378,7	15038	15064	497811	532335	5,60	3,40
Турківський	2112	3708,7	26701	27215	238443	231631	4,23	2,29
Яворівський	4358,4	7653,4	26701	27588	475702	479569	4,09	2,27

Джерело: за даними ГУСЛО та ГУ Держгеокадастру у Львівській області

Таблиця 2

Динаміка цін на основні види добрив в Україні у 2009-2015 рр. грн за т (станом на 1 січня)

Вид добрива	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 р до 2011, %
Аміачна селітра	3030	3126	3102	2952	6354	8000	264,0
Карбамід (насіп)	3496	4024	3860	3414	6450	7900	226,0
Нітроамофоска	3850	4500	4400	4200	8700	-	-
Суперфосфат	1850	-	-	-	7350	12000	у 6,48 рази

Джерело: розраховано на основі даних ДУ «Інститут охорони ґрунтів України» [10]

Список літератури:

1. Юшкевич О. Класифікація факторів впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств за процесами відтворення / О. Юшкевич // Аграрна економіка. – 2011. – Т. 4, № 1–4. – С. 82–89.
2. Пасхавер Б.І. Антикризисні можливості агропродовольчого комплексу / Б.І. Пасхавер // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 11–21.
3. Залізко В.Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В.Д. Залізко // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 19–26.
4. Череп А.В. Ефективність як економічна категорія [Електронний ресурс] / А.В. Череп, Є.М. Стрілець // Ефективна економіка. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>
5. Літвінова В.О. Економічна ефективність: сутність та форми / В.О. Літвінова // Вісник Бердянського університету менеджменту та бізнесу. – 2014. – С. 43–45.
6. Тикин В.С. Эффективность – не коэффициент / В.С. Тикин // Экономические науки. – 2009. – № 7 (56). – С. 94–97.
7. Петренко О. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві / О. Петренко, А. Македонський // Аграрна економіка, 2008. – Т. 1, № 1–2. – С. 44–54.
8. Дем'яненко С. Система диференційованих оптимумів та їх вплив на ефективність використання виробничих ресурсів аграрних підприємств / С. Дем'яненко // Вісник ЛНАУ, 2009. – С. 67–74.
9. Дмитерко І. Збільшують розмір орендної плати за землю? [Електронний ресурс] / І. Дмитерко // Режим доступу до ресурсу: <http://ngoipr.org.ua/blog/zbilshuyut-rozmir-orendnoyi-plati-za-zemlyu-diznajtesya-chi-ye-na-tse-pravo/>
10. Моніторинг цін на мінеральні добрива [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://www.ioгу.gov.ua/monitoring/>

Железняк А.М.

Львовский национальный аграрный университет

УПРАВЛЕНИЕ ЗАТРАТАМИ В МЕХАНИЗМАХ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Представлены основные результаты исследования формирования системы управления затратами как составляющей механизма повышения эффективности. Охарактеризованы основные направления сокращения затрат предприятий, направленных на повышение экономической эффективности. Представлено содержание затрат в сельском хозяйстве. Раскрыты особенности управления затратами в условиях кризисного состояния экономики. Приведены основные факторы, влияющие на систему управления затратами аграрного предприятия.

Ключевые слова: экономическая эффективность, аграрные предприятия, динамика, управление затратами, система.

Zhelyeznyak A.M.

Lviv National Agrarian University

COST CONTROL IN EFFECTS INCREASE THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The main results of the research formation management costs as part of the mechanism efficiency. Characterized the main directions of reduction of expenses aimed at improving economic efficiency. Submitted content costs in agriculture. The features of expense management in terms of the economic crisis. The basic factors that influence the cost management system in agricultural enterprises.

Keywords: economic efficiency, farms, dynamics, cost management system.